

Fórizs Sándor

A HATÁRŐRSÉG ÉS AZ OSZTRÁK KÖZTÁRSASÁG NAGYKÖVETSÉGÉNEK KAPCSOLATA 1957–1961 KÖZÖTT

Publikációm, amennyiben egy rövid cikket ajánlani lehet, Sallai János r. ezredes úrnak dedikálom 65. születésnapja alkalmából. Egy, az államhatárral kapcsolatos témát választottam, tekintettel arra, hogy Ő is, mint én, határőrtiszt volt, és egész szolgálati útján valamilyen módon kapcsolódott a magyar határőrséghez és ahhoz a jelenséghez, az államhatárhoz, amely mindkettőnk életét befolyásolta. Több írása, könyve jelent meg az államhatárok témában, és PhD-dolgozata, amely elhozta neki a tudományos fokozatot 2002-ben a Debreceni Egyetemen a történelemtudományok területén, szintén az államhatárok témájával foglalkozott. Pályafutásunk, szolgálati utunk hol párhuzamosan haladt, hol találkozott, többször dolgoztunk ugyanannál az intézménynél. Mindig megfogott szívós törekvése a kutatómunkával, a publikációs tevékenységgel kapcsolatban. Jó érzékkel fordult új témák felé, kezdve az államhatárok kérdésétől. Majd felfedezte a schengeni együttműködés jelentőségét, jövőjét. Úttörő munkát végzett a rendészettudomány nemzetközi és hazai kialakulásának vizsgálatában, publikálásában. Azon kevés egykori határőrtisztek közé tartozik, akik egyetemi tanárok és egyetemen tanszékvezetők lettek. A BM Határőrség joggal lenne rá büszke, amennyiben még létezne. 2023 decemberében a Belügyi Tudományos Tanács a kiváló tudományos munkáért járó Szabó András-érem elismerésben részesítette. Az ez alkalommal megjelent méltatásból az alábbiakat kívánom kiemelni: „Pályafutása során 350 tudományos közlemény fűződik a nevéhez. 4 idegen nyelvű, 26 magyar nyelvű könyv szerzője és három könyv szerkesztője. Független hivatkozásainak száma 1500 fölötti, a tudományos teljesítmény mérésére használt Hirsch-indexe 18.”¹

¹ FELKAI 2023.

Kettőnk kapcsolatára azért is büszke vagyok, mert az hosszú időn keresztül, töretlenül, a kölcsönös megbecsülés, elismerés és támogatás szellemében alakult. Sallai János ezredes úrnak kívánok nagyon sok szerencsét.

BEVEZETÉS

Publikációmban azokkal a határeseményekkel kívánok foglalkozni, amelyek valamilyen szempontból befolyásolták az Osztrák Köztársaság magyarországi nagykövetsége és a BM Határőrség kapcsolatát. A történések az osztrák–magyar államhatárra vonatkoznak, és mindkét felet érintették, a kérdés érdekessége, hogy teljesen ellentétes szempontok, érdekek alapján. Az általam feldolgozott dokumentumok a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) őrzött anyagok közé tartoznak. Itt megtalálhatók az egykori határőrség országos parancsnokságának (HOP) okmányai évek szerint bedobozolva.² Az egyes iratgyűjtők rendszertelenül, az eset fontosságától és a fennmaradt dokumentumok számától függően egytől akár 15 darabig terjedő iratot is tartalmazhatnak azonos nyilvántartási számmal, de eltérő dátummal, címmel.

Az osztrák nagykövetség nem tartott közvetlen írásos kapcsolatot a határőrség vezetésével, az általam feldolgozott anyagok, néhány kivételtől eltekintve a nagykövetség – magyar külügyminisztérium – Belügyminisztérium – határőrség országos parancsnokság útvonalon érkeztek, és fordított sorrendben kerültek vissza. Gyakran megesett, hogy az osztrák levelekre a határőrség készítette el a javasolt választ, és küldték el a minisztériumokon keresztül.

A leggyakoribb érintkezési forma az osztrák–magyar szervek között az úgynevezett „szóbeli jegyzék” volt.³ A nagykövetség ezt megküldte a Külügyminisztériumnak természetesen írásban, abban felpanaszolva valamilyen sérelmezett cselekményt. Ez végigfutott az ügyintézés vonalán. Általában a határőrség készítette el a javasolt választ, azt a két minisztérium tovább pontosította,

² Levéltári jelzetük: MNL OL HOP XIX-B-10.

³ Szóbeli jegyzék: hivatalnak hivatalhoz intézett, megszólítást és aláírást nem tartalmazó, írásos diplomáciai jegyzéke (O. NAGY 1972). Sok félreértés alapja a „szóbeli” jegyzék elnevezése, ugyanis ez is mindig írásban készül és így adják át. Az írásbeli jegyzéktől az különbözteti meg, hogy harmadik személyben fogalmazzák, és nem írják alá, hanem az arra illetékes személy – nagykövet, ügyvivő – csak a szignójával (rövidített, olvashatatlan kézjeggyel) látja el a képviselőt körbélyegzője mellett. A szóbeli jegyzék udvariassági bevezetőből, érdemi részből és udvariassági záradékból áll. Átadhatják személyesen, vagy küldhetik kézbesítővel, postán is. A szóbeli jegyzékek formai jegyeit viselik a közös jegyzékek és a körjegyzékek is.

majd visszajutott a kiindulási helyhez. A saját Külügyminisztérium szóbeli jegyzékeihez szintén adatokat szolgáltatott, javaslatokkal élt a határőrség és a Belügyminisztérium.

Publikációmhoz azért választottam az 1957–1961-es időszakot, mert ez különösen problémás szakasza a magyar–osztrák kapcsolatoknak, sok súlyos eseménnyel, történéssel. A határőrség működésében is rengeteg nehézséggel járt, amit tükröznek a fennmaradt okmányok.

NÉHÁNY SZÓ AZ ÁLTALÁNOS HATÁRHELYZETRŐL

1955. május 15-én írták alá az osztrák államszerződést, amely a szuverén Ausztria újjáalakulását jelentette. Ez szakmai szempontból súlyosan érintette a határőrség akkori bevett működési rendjét. Megszűnt az ausztriai szovjet megszállási zóna, többé nem lehetett átlépni a túloldalra, nem adták vissza automatikusan az átszökött személyeket. Mostantól egy független ország önálló, saját érdekeit néző hatósággal kellett rendezni a közös ügyeket. Ausztria aláírta a genfi menekültügyi egyezményt, amely a szomszédos döntésekre jelentős befolyást gyakorolt. Az osztrák függetlenné válást követő rövid időszakban még nem dolgozták ki a kapcsolattartáshoz szükséges kétoldalú egyezményeket, például a bekövetkezett határeseemények közös kivizsgálására, rendezésére. Az 1956. októberi események és utóhatásuk szintén sokat rontott a két ország viszonyán. A nagy menekülthullám, a szökött határőr sorkatonák befogadása ellentétes volt a határőrség vezetésének érdekeivel.⁴ Maga a határőrség mint szervezet lényegében teljesen szétesett 1956 végén. A fegyelem, az általános működés politikai elvárású helyreállítása egészen 1963-ig eltartott. Ezt mutatja az országos parancsnok 1957. évi váltása, majd az MSZMP Politikai Bizottság 1960. augusztus 9-ei ülésén az ismételt hozzájárulás az új országos parancsnok és a határőrség politikai csoportfőnök leváltásához.

Különösen nehezményezte a határőrség, hogy osztrák állampolgárok, gyakran fináncok külföldre szökésre biztattak katonákat és magyar polgári személyeket. Az egyik dosszié foglalkozik ezzel több írásban.⁵ Egy eredeti távirati űrlapon jelentik, a várbalogi őrs területén az államhatár mentén dolgozókat három vámőr,

⁴ Lásd: FÓRIZS 2020.

⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák szervek által elkövetett provokációk.” 1960. augusztus 11.

„finánc” hívta át. BP magyar asszony átszaladt a nyomsávon, a vámósok segítettek neki a külső drótkadályon átbújni, majd a kb. 15 méterre lévő kocsiikkal elvitték.

Ugyanitt az országos parancsnok írja a Külügyminisztériumnak:⁶

„Értesítem, hogy a magyar–osztrák határ mentén osztrák területről tavasz óta mind gyakoribbá válnak a magyar állampolgárok és főleg magyar határőröknek átcsalogatásra irányuló kísérletek. Ebben az évben eddig 23 esetben fordultak elő, ezekből 12 esetben osztrák fináncok hajtották végre.”

A levél 12 konkrét esetet sorol fel. Többnyire határőrökről van szó. Egy esetben a finánc bejött magyar területre a műszaki zárig. Albertkázmérpuszta őrön 1960. augusztus 10-én a határsértő bejött 200 méter mélységig, majd az eredeti helytől 80 méterre kiment, kétszer lépett aknára, de azok nem működtek.

A két ország közötti kapcsolatok egyik neuralgikus pontja a közvetlenül az államhatár mellé, attól két-három méterre, biztonsági sáv mellőzésével, a szükséges rátartás nélkül telepített magyar műszaki zár volt, az abba beépített aknamezővel.⁷ A fennmaradt dokumentumok jelentős része is az itt történt eseményeket taglalja.

Külön meg kell említenünk azt a problémát, hogy az államhatár vonala nem volt megbízhatóan, pontosan, jól láthatóan kijelölve és ez áttévedésekhez vezethetett az aknamezőn történő felrobbanás veszélyével.⁸ 1922 óta nem voltak felújítva a határjelek, azok állapota a határőrség 1957. decemberi felmérése szerint az alábbi:

- ♦ eldőlt vagy megsüllyedt 10%;
- ♦ megrongálódott 16%;
- ♦ hiányzik 24%.

Többek között részben az előző problémák miatt az újonnan telepített műszaki zár 35 helyen osztrák területre került, 15 helyen közös utakra, a növényzet nem volt irtva, elburjánzott.

Az osztrák fél folyamatosan tiltakozott a műszaki zár létesítése miatt, valahányszor esemény következett be.

⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák fináncok magatartása a határon.” Címzett: „Külügyminisztérium II. Pol. Oszt. Vezetőjének Fodor Zoltán I. o. tanácsos” 1960. augusztus 19.

⁷ Lásd: FÓRIZS 2024.

⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4 tárgykör 36. folyószám. „Tárgy: magyar-osztrák határjelek felülvizsgálata.” Jelentés a belügyminiszternek. 1957. december 2.

A terepadottságok miatt az Ausztria felé lejtő hegyoldalak, domboldalak esetében az eső gyakran átsodorta a nem kellő módon rögzített aknákat a túloldalra. A dossziében csupán hivatkoznak a szóbeli jegyzékre, az nem található az anyagban. A határőrség parancsnoka jelentésében elismeri, hogy a víz sodort át aknákat Ausztriába. Hat esetet sorol fel, amikor osztrák oldalról aknákat szedtek fel, 1957. május 14-e az első időpont. Az Erzsébetpuszta őrön 100 m hosszúságban 23 db aknát vitt át a víz. Azonban az osztrák szóbeli jegyzékben szereplő balesetről, hogy KÁ osztrák állampolgár osztrák területre átsodródott magyar aknától robbant fel, nem tud.⁹ Az osztrák szóbeli jegyzékben, amelyhez vázlatot is csatoltak, megjelölték, hogy a telepített aknamező osztrák területen húzódik. Az országos parancsnok jelenti, hogy kivizsgáltatta az esetet. A honvédség 153 méter hosszúságban osztrák területre telepítette a műszaki zárat, egy befelé hajló ívet levágtak, két határjel között.¹⁰

Az államhatár jelölésének problémái más anyagokban is tükröződnek. A szóbeli jegyzék szerint két saját földjén kaszáló osztrák állampolgárt egy magyar járőr fegyverrel fenyegetve elzavart.

„Felhatalmazták a követséget, hogy kifogást emeljen a magyar határőrizeti szervek ilyen magatartása ellen, mivel nem tűrhető el, hogy osztrák határmenti lakosokat földjük megművelésében fegyveres fenyegetéssel akadályozzanak.”¹¹

A német nyelvű szóbeli jegyzék is megtalálható az iratok között, valamint az országos parancsnok intézkedése, hogy az érintett kerület vizsgálja ki az eseményt, és tegyen jelentést. Az eset folytatása egy másik dossziében bukkan fel.¹² Ebben található egy helyszínvázlat, a kivizsgáló kerület jelentése és az országos parancsnokság levele a Külügyminisztériumnak. Az osztrák követség szóbeli jegyzéke alapján az esetet kivizsgálták.¹³

⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 8. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár létesítése ellen.” 1957. július 1.

¹⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4 tárgykör 7. folyószám. „Jelentés.” „Tárgy: Műszaki zár létesítése a magyar-osztrák határon.” 1957. június 12.

¹¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 50. folyószám. „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 408/60.” 1960. július 2.

¹² MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” 1960. július 2.

¹³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” Z1. 408/60. 1960. július 2.

Végül is mi hibáztunk, amint az az okmányokból kiderül. A Loós-patak vonalánál a határőrök rosszul ismerték a határvonal húzódását, valóban a fegyverüket mutogatták. „Tévedésüket az okozta, hogy ezen a határszakaszon a határ általában a patak folyását követi”.

BEHATOLÁS OSZTRÁK TERÜLETRE¹⁴

Az iratgyűjtő tartalmazza az osztrák szóbeli jegyzék kivonatát, és a magyar Külügyminisztérium (KÜM) kéri a határőrségtől az esemény kivizsgálását, az osztrák szerveknek adandó válasz céljából. Az osztrák fél szerint 1960. március 2-án 23 órakor a magyar határőrök, „határőr szervek” az „A 69 és A 70-es” határjelek között osztrák területre hatoltak be, „az illetők állítólag menekülőket üldöztek”, „világító rakétákat lőttek fel”. „A követség, a magyar szervek által elkövetett »súlyos« határsértés miatt tiltakozást jelentett be.”¹⁵

A határőrség válaszlevele 1960. május 5-ei dátummal készült. Ezek szerint az érintett térségben kifelé irányuló tiltott határátlépés történt, „a magyar határőrizeti szervek közegei a határon nem léptek át és Ausztria területére nem hatoltak be”.¹⁶ A fellőtt rakéták világító anyagát tartalmazó belső hüvelyek hullhattak osztrák területre, és az osztrákok ebből következtethettek a magyar részről elkövetett területsértésre.

Szóbeli jegyzék egy másik behatolást is kifogásolt.¹⁷ Az osztrák állítás szerint három magyar határőr a túloldalon is üldözte a szökevényt, aki 1957. november 5-én a Rábán átgázolva szökött ki. Fegyvert használtak ellene, és az eldobott tárgyait a magyarok a túloldali területen összeszedték. Arról nincs szó, hogy megölték vagy megsebesítették volna. Magyar válasz, tényleg üldözték, de csak magyar területen, a holmiját is még itt dobta el, köztük egy kézigránátot, pisztollyal lőtt a határőrökre.

¹⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. április 15.

¹⁷ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 16. sz. doboz IV/10. tárgykör 141. folyószám. „Tárgy: SzJ magyar katonaszökevény határsértése.”

AKNAMEZŐVEL KAPCSOLATOS ESEMÉNY

Egy, az aknamező alkalmazásával kapcsolatos, jelentős elkövetett hibát is felvet az osztrák fél.¹⁸ A nagykövetség szóbeli jegyzéke szerepel az iratgyűjtőben.¹⁹ Ebben felpanaszolja, hogy 1960. június 25-én

„a drótkadályok megújításával kapcsolatban, B 10 és B 11 számú határkövek között, a Klingebach–Sopron közötti határátkelőhely közelében magyar határőrök aknarobbantásokat végeztek. A régi aknákat kiásták és tömeges töltetben robbantották. A robbantások, illetve az ezek által keletkezett légnyomástól Klingebach házai annyira megrázkódtak, hogy ablaktáblák nyomódtak be és ezáltal anyagi kár keletkezett. [...] Ez az esemény ismételten azt mutatja, hogy mennyire jogos az osztrák álláspont a magyar–osztrák határon húzódó aknaövezet kérdésében és az a kívánság, hogy azt szüntessék meg vagy legalább helyezték hátrább, hogy a magyar területen történő aknarobbantások által osztrák területen folytonosan előforduló káresetek megakadályozhatóak legyenek.”²⁰

A határőrség levele a Külügyminisztériumnak elismeri a történeteket. „E napon a műszaki zár megújítási munkálatai során kiemelt, elavult robbanóanyagnak a határ közelében összegyűjtött egyik részét önrobbanásveszély miatt a helyszínen kellett felrobbantani”, erre pedig „intézkedést adtunk ki”.²¹

OSZTRÁK ÁLLAMPOLGÁR AGYONLÖVÉSE

Több esetben került sor osztrák állampolgár agyonlövésére. A parancsnokságnak a Külügyminisztériumba küldött levele nyilvánvalóan egy szóbeli jegyzékre adandó válaszhoz kellett.²² 1957. április 12-én 18.00-kor egy határőr járőr agyonlőtte

¹⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”

¹⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”, „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.

²⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”, „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.

²¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”

²² MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 19. sz. doboz IV/10., 16., 18. tárgykör 494. folyószám. „Tárgy: Április 12-én Fertőrákosnál történt fegyverhasználat.”

FM Mörbisch am See-i lakost magyar területen. Nevezett a katonák megpillantásakor menekülni kezdett, három felszólítást és több figyelmeztető lövést követően agyonlőtték, a határvonaltól 25 méterre esett el, a kórházban meghalt. Amint a kivizsgálás megállapította, nádat vágott, a helyszínen voltak a szerszámok és a már levágott nád. Magyar területen a határ mellett 50 méter szélességben levágták a nádat, hogy látni lehessen a határ vonalát, lopni akart, írja a jelentés.

KÁRTÉRÍTÉS KÉRDÉSE

Találhatunk olyan iratanyagot, amelyben felmerül a kártérítés kérdése.²³ Az osztrák jegyzék a magyar KM 1960. június 3-ai szóbeli jegyzékére reagál, az abban szereplő hét pontra, magyar felvetésekre, panaszokra, lényegében mindenben ellentmond. A határőrség a Külügyminisztériumnak írt levelében javaslatot tesz az elküldendő válaszra.²⁴ Az osztrák panaszra elismeri, hogy történt egy rakétafellövéshez kapcsolódó gabonakéve-felgyújtás a túloldali területen. Nehézményezi, hogy a korábban magyar részről felvetett nyolc osztrák provokációt az osztrákok nem ismerték el. „Javasoljuk, hogy az osztrák félnek adandó válaszokban a felmerült kárigényeket illetően ne foglaljunk el elismerő álláspontot.”

„Amennyiben lehetséges, célszerűnek látnók az osztrák részről sérelmezett határeseményekre olyan jellegű és hangnemű választ adni, amilyen a 00633/63-1960. számú átirattal küldött osztrák jegyzék volt.” Lényegében oda-vissza ment az elutasítás.

A KÖZÖS KIVIZSGÁLÁSRÓL

Már a publikáció kezdetén jeleztem egy, a határesemények közös kivizsgálására vonatkozó kétoldalú egyezmény hiányát. Ezért is nagyon pozitív tartalmú az az okmány, amely a Külügyminisztériumnak egy ilyen kapcsolatot jelez.²⁵ Ebben a dossziében is több írás található. Az osztrák fél megkereste az 1. kerület vezetését, hogy egy fináncra átlóttek az államhatáron, és meghívták a határőrség

²³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. szeptember 29.

²⁴ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. szeptember 29. „Tárgy: Osztrák határhelyzet.”

²⁵ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

képviselőit a túloldali területre a kérdést megvizsgálni. Az osztrák határőrizeti szervek „közös helyszíni kivizsgálást javasoltak az általuk felvetett alábbi állítólagos határesemény ügyében”,²⁶ magyar átlövésről volt szó. A határőrség szerint mindent tisztáztak, nem történt átlövés, az osztrákok eljöttek az általuk megjelölt átkelőhelyre a magyar résztvevőkért, és a helyszínre vitték őket. Ott találkozhattak a biztonsági szervek helyi vezetőivel és azzal a vámőrrel, aki panaszt tett. A kerület jelentése teljes elismeréssel nyilatkozott a másik fél korrektségéről.

„Említésre érdemes még két körülmény: az egyik az, hogy évek óta első ízben tettek az osztrákok közös kivizsgálásra javaslatot.”²⁷

ESEMÉNY ELTÉRŐ OLVASATA

Két dosszié is tartalmaz ugyanazon eseménnyel kapcsolatban adatokat. Az első nyolc különböző írásban, köztük a kerületparancsnok jelentésében ismerteti a történeteket.²⁸ Ez bemutatja a magyar változatot. E szerint a várbalogi őrsön 1960. augusztus 21-én 12.45-kor osztrák egyenruhás személy behatolt magyar területre. Az osztrák finánc a határvonaltól 1-2 m-re tartózkodott magyar területen, átbeszélte a járőrnek, rángatta a műszaki zár drótját, körtét dobott át, átjött egészen a műszaki zárig, annak oszlopát megfogta. A biciklijét az oszlopnak támasztotta, és arra felakasztotta szolgálati puskáját. A magyar járőr parancsnoka, egy hadnagy tűzparancsot adott a járőrtársnak, „aki a nála lévő szolgálati géppisztolyából egy lövést lőtt a behatoló provokátorra”, az visszamenekült Ausztriába.

A helyszínen találtak „1 db. férfi kerékpárt, 1 db. rendfokozat nélküli esőköpenyt és 1. db. 15 lövetű amerikai gyártmányú automata puskát 13 db. lőszerrel, melyet az osztrák finánc visszahagyott”. Az osztrák szerencséjére a járőrtársnak akadálya volt (tüzelés közben elakadt a fegyvere), lényegében ezért nem lötték agyon. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy az érvényben lévő fegyverhasználati előírások szerint akkor kötelező volt a fegyverhasználat minden, a műszaki zárnál lévő személyre. Később öt egyenruhás osztrák jött a helyszínre azt meg nézni, köztük a helyi csendőrparancsnok.

²⁶ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

²⁷ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. november 30.

²⁸ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5-8. tárgykör 49. folyószám. „Tárgy: Határprovokációról jelentés felterjesztése.” 1960. augusztus 21.

A másik irattartóban található az osztrák szóbeli jegyzék és egyéb írások.²⁹ Itt olvashatjuk a másik változatot. E szerint augusztus 21-én 12 óra 40 perckor az osztrák vámőrfelügyelő szolgálatban körtét szedett és evett osztrák területen. Magyar határőrök bukkantak fel, és integettek neki. Mivel azt hitte, körtét kérnek, átdobott néhányat. A határőrök lövéseket adtak le, erre elmenekült a helyszínről felszerelését otthagynva osztrák területen. Azt a magyarok elvitték magyar területre. Az osztrák kivizsgálás szerint a vámőr végig osztrák területen tartózkodott.

„A követség kénytelen kormánya nevében a legélesebben tiltakozni a magyar határőrizeti szervek vázolt magatartása ellen, amely az osztrák felségterületnek durva megsértését képezi. Az osztrák szövetségi kormány elvárja, hogy nemcsak haladéktalanul visszaadják az eltulajdonított tárgyakat, hanem azt is, hogy magyar részről rosszallásukat és sajnálkozásukat fejezik ki illetékes osztrák hely felé a magyar határőrizeti szervek vázolt magatartása felett és a vétkes magyar határőrizeti szerveket felelősségre vonják.”³⁰

Itt szerepel a magyar Külügyminisztérium válasz szóbeli jegyzéke az Osztrák Köztársaság Követségének, 00633/29/1960 számon. Leírja a magyar változatot, hivatkozik a kivizsgáláskor készített fényképfelvételekre. Nyilvánvalóan egyoldalú kivizsgálás történt, azon az osztrák hivatalos szervek nem vettek részt.

„A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma amidőn a határsértő osztrák pénzügyőr említett tárgyait egyidejűleg rendelkezésre bocsátja, kénytelen az elkövetett provokációs határsértés miatt a legerélyesebben tiltakozni s kéri, hogy a határsértőt annál is inkább vonják felelősségre.”³¹

További figyelemre méltó anyag a határőrség levele a saját Külügyminisztériumunknak.³² Ebben szó van figyelmeztető lövésről, a helyszínen készített fényképekről. Szerintem megfogalmazzák a történetek lényegét:

²⁹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³⁰ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³¹ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23.

³² MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.

„[A] mennyiben határmegbízotti rendszer fenntartására vonatkozó egyezmény lenne a két ország között érvényben, ez az incidens a megtörténte után két órával tisztázottan állhatott volna a két fél előtt és nem kerülhetett volna sor arra az igen sajnálatos esetre, hogy hogy az osztrák szóbeli jegyzék a magyar bizottság munkáját lopásnak minősítse.”³³

Több ekkor megjelent német nyelvű osztrák újságcikk is látható az írások között, ahol gúnyrajzokon szovjet gimnasztyorkás magyar határőrök éppen elveszik az osztrák pénzügyőr kerékpárját, és a kapcsolódó szövegek is rablásnak minősítik az eseményt.

ZÁRÓGONDOLATOK

A BM Határőrség 1957–1963 között működésének egyik válságperiódusát élte. Erre az időszakra esnek az 1956-os év októberi eseményeinek szakmai, valamint politikai következményei, a határőrség közel teljes szervezeti szétesése, az újjászervezés, majd a fokozatos talpra állás. Az események hátterében nem csupán a kedvezőtlen hazai és nemzetközi viszonyok működtek, meg kell említenünk a saját vezetői állomány hagyományos konzervativizmusát is, amely csak nehezen fogadta be az új megoldásokat. Az országos parancsnokot is kétszer váltották, 1957-ben és 1960-ban, szintén gátolva a folyamatos vezetés követelményeinek érvényesülését. Szalva János ezredes 1957 júniusáig volt országos parancsnok,³⁴ őt Gyurkó Lajos váltotta, majd 1960–1963 között dr. Korom Mihály.

A publikáció témájához kapcsolódóan a határőrség nyugati államhatáron működtetett műszaki zárja, az abba beépített aknamezővel okozta a legtöbb problémát. Az osztrák nagykövetséggel fenntartott kapcsolat, levelezés is szinte csak ezzel foglalkozik. El kell ismernünk, hogy ebben az esetben a magyar fél volt a legtöbb gond okozója. Az államhatártól csupán két-három méterre húzódó aknamező sorozatos balesetek okozója lett, joggal kiváltva szomszédunk neheztelését. Ehhez járultak még a jó kapcsolatokat tovább romboló események,

³³ MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.”, „Osztrák követség”. Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.

³⁴ Szalva János 1950 decemberétől szolgált a határőrségnél. 1953. júliustól törzsfőnök, 1956. augusztus 1-től országos parancsnok 1957 júniusáig, amikor ismételt törzsfőnök lett (akkori elnevezéssel törzsparancsnok). 1958 májusától a zalaegerszegi, azt követően a csornai határőr kerület parancsnoka. 1963 júliusától a Belügyminisztériumban dolgozott.

átlövések, határsértők üldözése a túloldalon stb. A frissen alakult Osztrák Köztársaság biztonsági szervei sem voltak a helyzet magaslatán. Maguk is számtalan provokációt követtek el, illetve ebben nem akadályoztak meg különböző civil szervezeteket, egyes személyeket. Maga a határőrség objektíve több okból sem volt abban a helyzetben, hogy biztosítsa a normális határ menti viszonyokat. Ezért jól megfigyelhető egyéni taktika alkalmazása alakult ki a bekövetkezett határeseemények rendezése terén:

- ♦ általában letagadták a történeteket;
- ♦ fokozatosan kisebb részleteket ismertek be;
- ♦ a legjobb védekezés a támadás elve alapján az osztrák fél által elkövetett cselekményeket „vettek elő”;
- ♦ az érvényben lévő belügyi parancsokra és a határőrségi szabályzatokra hivatkoztak (amelyek persze szintén belügyi parancsok voltak);
- ♦ felelgettek az események rendezéséhez szükséges, vonatkozó kétoldali nemzetközi szerződések hiányát;
- ♦ szorult helyzetben végszükség esetén gyorsan rendezték a problémát.

Sajátos időszak volt sajátos feltételekkel. Reméljük, nem fog megismétlődni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FELKAI László (2023): *Prof. Dr. Sallai János r. ezredes méltatása kiváló tudományos munkáért járó Szabó András-érem odaítélése alkalmából*. BMTSKF/58/2023. Online: https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2023/12/Prof.-Dr.-Sallai-Janos-_Szabo-Andras-tudomanyos-erem_laudacio.pdf
- FÓRIZS Sándor (2020): A határőrség sorállománya 1956–1957-ben. *Hadtudomány*, 30(3), 39–54. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.3.39>
- FÓRIZS Sándor (2024): A határőrségi aknamezők 1957–1971 között. *Honvédségi Szemle*, 152(2), 97–110. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.2.9>
- O. NAGY Gábor et al. szerk. (1972): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Hivatkozott levéltári források

- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 5. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár felállítására ellen.” 1957. 06. 12.
- MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 7. folyószám.

- „Jelentés.” „Tárgy: Műszaki zár létesítése a magyar-osztrák határon.” 1957. 06. 12.
MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 8. folyószám. „Tárgy: Osztrák tiltakozás a műszaki zár létesítése ellen.” 1957. 07. 01.
MNL OL HOP XIX-B-10 1957. év 21. sz. doboz VI/1–4. tárgykör 36. folyószám. „Tárgy: magyar-osztrák határjelek felülvizsgálata.” Jelentés a belügyminiszternek. 1957. 12. 02.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.”
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 13. sz. doboz III/4. tárgykör 219. folyószám. „Tárgy: Robbantás az osztrák határ mentén.” „Szóbeli jegyzék”, „Osztrák követség, Budapest. Z1. 409/60.” 1960. augusztus 11.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 43. folyószám. Az osztrák nagykövetség szóbeli jegyzéke. 1960. 04. 15.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 50. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség, Budapest. Z1. 408/60.” 1960. 07. 02.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” 1960. 07. 02.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 52. folyószám. „Tárgy: Állítólagos határincidens kivizsgálása.” Z1. 408/60. 1960. 07. 2.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 47. folyószám. „Tárgy: Osztrák szervek által elkövetett provokációk.” 1960. 08. 11.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 49. folyószám. „Tárgy: Határprovokációról jelentés felterjesztése.” 1960. 08. 21.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség, Budapest. Z1. 430/60.” 1960. 08. 23.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 51. folyószám. „Szóbeli jegyzék.” „Osztrák követség”, Budapest. Z1. 430/60. 1960. augusztus 23. Tárgy: Osztrák provokációval kapcsolatos tényállás. 1960. szeptember 1.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 59. folyószám. Szóbeli jegyzékek, válaszok. 1960. 09. 29.
MNL OL HOP XIX-B-10 1960. év 15. sz. doboz IV/5–8. tárgykör 60. folyószám. „Tárgy: Osztrák vámőr állítása szerinti határesemény közös kivizsgálása.” 1960. 11. 30.